

Hlava IX.

O pokročilém stavu nynějšího průmyslu a o jeho působení na blahobyt lidský.

§ 123.

Uvážíme-li zevrubněji následky novověké, pomocí nesčíslných strojů a sil přírodních povýšené výrobnosti lidské, zvláště vzhledem na samý výsledek výroby, poznáme zajisté, že z ní povstávají mnohé a rozmanité výhody jak pro blahobyt jednotlivců tak i pro bohatství společnosti vůbec.

Především se nám stává na oči úvaha, že se touto cestou lidstvo zbavuje poznenáhla vždy více a více všech prací zvláště těžkých a důstojnosti lidské nepřislušných. Druhá předůležitá výhoda tohoto směru jest ta, že působí hlavně k tomu, aby se postupně i nižším stavům společnosti dostalo snadněji i více všech nutných potřeb materialního života. Vyvinutím zajisté výrobnosti čili výrobní síly člověka a z něho následujícím způsobem velikého rozmnožení výrobků a statků, kteréž roste tak náramně, že konečně i při rozčástení svobodně se tvořícím a byť i poněkud nestejném dostane se předce na každý stav a na každého jednotlivce dostatečný podíl potřeb života, anebo aspoň větší než by bez výroby takové i při nejlepším rozčástení připadnouti mohl. Toto pak: aby člověk nemusil otročiti v pracích pouze hmotných, ducha i tělo stejně mořících, a aby nemusil celý svůj život obětovati jen na opatření a zachování své nižší, takorčká zvířecí stránky, jsou hlavní podmínkou všeho duševního i mravního vývoje jeho; bez nich není souměrné činnosti lidských sil, ni harmonického ukojení všech po-

třeb a žádostí lidských, bez nich není pravého blahobytu pro nás ni pravé lidskosti.

§ 124.

K dolíčení svrchuřečených výhod podáme tuto některé doklady ze zkušenosti. Ležít to v samé povaze strojů, že konají právě ty práce velmi snadno, které jsou nám lidem nejprotivnější pro svou jednotvárnost a nudnost, aneb které největší namáhání a unavení svalů našich vyžadují, a kteréž vy-máhající jediné neúklonnou pravidelnost jistých výkonů, neb vždy stejně vytrvalé a násilné působení v jistém směru, s prospěchem člověka na sílu buď zvířecí neb jinou mechanickou přenesti se dají. Těžká tělesná práce, při níž se svalové naši nesouměrně napínají, bývá obyčejně příčinou některé nemoci, zvláště těch článkův lidského těla, jimžto se přílišné a neustálé namáhání ukládá. Snímaje s člověka práce takové stává se stroj pravým dobrodincem a lékařem. Tak vypravuje Villermé, že stav vynalezený od Jacquarta přinesl veliké polepšení pro zdraví dělníkův zaměstnaných tkaním hedbáví. Jmenovitě dostávali prvé všickni chlapci, řečení tahači (tireurs), následkem práce své křivé nohy, v té míře, že lidé je potkávající zaměstnání jejich zdaleka na nich poznávali a že těmto z toho i přezdívká dávana. — Vynalezení zdokonaleného lisu působilo podobně blahodějně v knihtiskarství; starý lis vyžadoval velikou sílu k tištění — a samo natírání barvy bylo velmi namáhavé prvé než byl válec nalezen. Četli jsme v jednom anglickém spise, že společnost knihtiskařů, k opatření práce neschopných spolužijnostníkův svých měla mezi svými pensisty největší část mužů trpících na průtrž, následkem namáhání spojeného s tištěním knih před vynalezením stroje Stanhopeova a rychlolisu. Od té chvíle obtížnost práce tiskařů se zmenšila, za to ale jich umělost se povýšila, a tak se zaměstnání toto od nádennictví a řemeslnictví povýšilo na umění.

Byť i ostatně takové neustálé tělesné namáhání ne bylo původem nějaké zvláštní nemoci, ví se předce vůbec — a kaž-

dý doloží si pravdu toho příklady ze vlastní zkušenosti, — jak brzo takové lopotění síly lidské vyčerpá a úmrtí přispíší. Anglický spisovatel Edgeworth vypravuje ve svých „pamětech“ o jakémsi přivozníku, ježž byl v Lyoně znal: „Vlasy jeho byly šedé, obličej plný brázd, záda skřivená a všechny údy a rysy jeho měly způsobu šedesátiletého muže; a předce byl jen 27 let stár. Vypravoval mi, že je nejstarším přivozníkem na Rhoně a jeho mladší bratři že se stali před svým 25. rokem ku práci neschopnými. To vše byl následek těžké práce jejich, kteráž záležela v tom, že s velikým namáháním tělesným a s nebezpečím života pramici přes prudkou Rhonu převáželi. Zavedení strojů ku práci této bylo příčinou rozmnožené komunikace, poskytlo zaměstnání mnohem více lodníkům než prvě, ulehčilo nesmírně osud jich a pojistilo jim delší život.

§ 120.

Nedá se ani ceniti, jak veliké ulehčení pro společenstvo lidské vyrůstalo a vyrůstá z nalézání a zdokonalování strojů. Pomysleme si který koli stroj neb nástroj, jichž každý z nás tak veliké množství potřebuje k rozličným pracím a jichž předkové v tom neb onom čase ještě neměli: jak mnoho namáhání, času a zlosti by nás to stálo, kdybychom všecko to dílo, co jimi děláme, bez nich vykonati měli. Zemřelý paša Egyptský vzpoměl si jednou, že dá vyčistiti jeden z kanálů staroegyptských, zanešený bahnem. I rozkázal, aby celé mužské obyvatelstvo onoho kraje k dílu tomu se sešlo; ubozí lidé neměli nástrojů, a paša jim žádných nedal; i brodili se ve hnusném bahně až po krk a museli bláto rukama, jen rukama vyhazovati. Dala se jim k tomu ovšem strava, ta však obsahovala jen konský bob a vodu. Do roka zahynulo více než 30.000 těchto ubohých. Kdyby byl tyran ten na místě, co postavil ku práci té 50.000 lidí, byl zřídil několik parních strojů aneb aspoň pumpu vynalezenou již od Archimeda právě k odvodnění země egyptské; ba kdyby byli lidé aspoň dostali šoufky a lopaty, celá práce ta by se byla za kratič-

ký čas vyvedla a to snad za padesátý díl onoho nákladu, kterýž stála, ačkoli se nečinil jiný, mimo řečenou mizernou stravu.

A tolik životů lidských by se bylo zachovalo, a důstojenství lidské by se nebylo snížilo konáním tak hnusné, otrocké práce, způsobem v pravdě zvířecím, neozbrojenými údy! Bude se ovšem mnohému zdáti, že taková věc se nemůže státi, leda v zemi kde ještě otroctví vládne; ovšem ale ten právě zapomíná, žeby svoboda ani nemohla bytovati bez zdokonalení průmyslu a strojů, slovem bez rozmnožení výrobnosti lidské; neboť bez těch byla by nouze všeobecná a jedna část obyvatelstva musila by druhou nevyhnutelně v takovém otroctví udržovati, aby sama mohla požívatí většího blahobytu. Jen umění a průmyslnost získaly nám tu svobodu, kteráž nás proti podobným tyranským rozkazům chrání a nám dává ty nescísné nové prostředky k zadostučinění všem potřebám bez ztráty naší osobní svobody. Bez nich upadli bychom v krátce zas ve starou bídu a surovost, kde vládne právo silnějšího a tyranství — a následkem všeho toho poroba.

Nahlédneme-li do našich dílen a továren, jaké tu množství rozličných činností těžkých a nudných; pomysleme si to namáhání, jakéž by to stálo dělníka vykonati je rukama svýma, ješto je nyní konají pomocí strojů tu koně, tam voda, tu vítr, tam pára; tak na příkl. v továrně na bavlnu tlukou a práší bavlnu, tam ji vochlují a čistí, tam zas postřihují a hladí, válcují a lisují. V dílně na stroje krájí, hoblují, vrtají, lámou železo; v pilách na dříví a kamení vykonávají za kratičký čas velmi snadno při pouhé dohlídce jednoho člověka, co prvé více mužův přetěžkou, jednotvárnou a mnohodení prací vyrobiti nemohlo. Dojímavý doklad toho čteme u Villermé: „Nemohl bych si ani sám pomyslití, jak velikou službu prokázalo člověku z ohledu na zdraví, jak veliké ulehčení břemena prvé nesnesitelného, jak veliký prospěch z ohledu na výrobu průmyslné strojnictví, když postavilo na místě síly rukou lidských sílu vody a páry, kdybych byl neviděl v listopadu 1835 ve hlavním vězení v Loosu blíže Lille lidí, jenž namáháním neuvěřitelným hnali všechny stroje

přádelny na bavlnu; tito nebozí, od shůry až do polou těla nazí, udýchání, uondání, potíce se na celém těle, měli většinu svalů svých v neustálém rozčilení; byliť v skutku sníženi k činnosti tažného dobytka. Všecko se ve člověku zbourilo při pouhém na to podívání. Od té chvíle chvála Bohu postavil se tam parní kotel a učinil konec tomuto barbarství, kteréž bylo hodno oněch časů, kde k rozetření obilí zapřáhali k mlýnu otroky, podobně jako za našeho času voly k žentouru.“

Stavby, zvláště veliké, byly v dávnověkosti u Egyptanů, Řeků a Římanů nad míru obtížné a lidomorné. Jaký rozdíl, podíváme-li se na stavbu nynější! Stavíme-li most neb stavby přímořské, parostroj nám zaráží koly k otýnění pilířů, vytáhne nám vodu, vyvrtá hloubku; stavíme-li budovu vysokou nebo pomník, vytáhneme stroji největší břemena do výšky ohromné; tam po rovni budovy vozíme skály neobsáhlé po malé železnici sem a tam, strojem je zvedáme, otáčíme a pokládáme, kam se nám zlíbí; ke všemu tomu není takořka člověku třeba dělati jinou práci leč řídití stroj a dáti mu směr dle potřeby, začasť jen dosti lehkým ruky kynutím. Jaké namáhání, jaké abychom zrovna řekli dření lidu bylo při této práci u starých! Jak náramný rozdíl do summy a obtížnosti práce objevuje se již pouze následkem toho, jestli stroj k téměř výkonu upotřebený je více neb méně dokonalý, a jestli nalézá více neb méně odporu ve hmotě, v nížto působí! Položíme zde za příklad toho výsledky zkoušky učiněné k tomu cíli, aby se poznalo mnoho-li síly je potřebí ku přemístění břemena kamene — což je ovšem jeden z prvních a nejdůležitějších výkonů při stavbě, — podlé užívání rozličných nástrojů, vždy víc a více zdokonalených. Nabyli jsme ho v knize nejmenovaného Angličana o strojnictví. Kámen vážil 1080 liber. Tento kámen po rovině v lomu vléci, žádalo sílu rovnou tíži 758 liber. Tentýž kámen po prknech táhnouti vymáhalo sílu 652 liber. Položivše kámen ten na podklad dřevěný a táhnuce jej takto po prknech potřebovali 606 liber. Když pomazali prkno i podklad kde na prknech ležel, mýdlem, zmenšila se potřebná síla na 182 liber. Když se položil kámen na třicoulové vál-

ce, potřebovali jen sílu 34 liber k valení jeho po rovině lomu, a po prknech jen 28 liber. Takby bez prostředků strojnických 4—5 lidí dospělých sotva stačilo k pohybování tohoto kamene, ješto by jej po zdokonalení náčiní k tomu upotřebovaného, na válkách malé dítě odstrčiti dovedlo. Přistoupili k tomu, ovšem ještě náramného vývoje schopnému zdokonalení nástrojů také i to, že se postaví síla přírodní na místo síly lidské, tuť se teprva pozná v plné míře, jak náramná, nesnesitelná břemena se postupem průmyslu snímají s ramen pokolení lidského.

§ 110.

Ale mimo usnadnění práce spatřujeme v každém zdokonalení nástrojů a v každém užití sil přirozených zároveň před důležitě uspořené času, z čehož vyplývá pro lidstvo neocenitelná výhoda, neb zbývajícího času může použití buď k výrobování nových statků vezdejších, pokud se mu těchto ještě nedostává, aneb k pěstování ducha a jeho schopností.

Takové uspořené času ukazuje se netoliko při velké výrobě, v továrnách, ale i při nepatrných pracích domácnosti naší, kde průmyslnost postupem času též plno strojů zavedla, kteréž poskytují všeliké pohodlí vedlé velikého uhospořené času. Pohleďme n. p. do kuchyně. Před časy bylo v každé zámožnější rodině jednoho neb více lidí potřebí k otáčení pečeně na rožni; ba posud připravují ve mnohých krajinách na jihu, jako na př. v Srbsku, v Turecku atd. všechny pečeně tímto způsobem. V Itálii viděli jsme již v jednom hostinci v Appeninách postup: tam šlapal malý psík ve dřevěném kole a otáčel takto rožeň spojený provazem se vřetenkem, na němž ono kolo bylo. Naše kuchařky zůstávají starost tu stejnému rozdělení tepla ve troubě a v Anglii otáčejí veliké roastbeefy své na rožni pomocí jakési váhy. — Podívejme se do některého většího hostince, uvidíme tu třeba na sta drátů vedoucích ke zvonkům pro služebné; jaké nepohodlí, jaká ztráta času, kdyby pokaždé, kde služby potřebují, místo zazvonění sami pro služebníka dojíti museli!

Není u nás hospodářství sebe chudšího, aby nemělo svých hodin. V některých krajinách v Indii mají lidé prostředek velmi prostý k ustanovení hodiny. Tenká kovová číše, která má vezpod malou díрку, položí se do vody; tu vnímajíc poznenáhla vodu potopí se, jak mile se dost vody do ní dostalo. Jest to dle zkušenosti na př. za 30 minut. Na náčiní to však dává tam pozor jeden služebník, kterýž, jak mile se číše ponoří, na zvonec udeří. Není tomu dávno, co také u nás v Evropě mívali skla hodinná s pískem, kteráž ustanovovala uplynutí hodiny přesypáním se úplným písku z jedné části nádoby do druhé, načež se sklo hodinné zase obrátiti muselo.

Takových příkladů bychom na sta uvedli, kde si lidé důmyslným nástrojem drahý čas k lepšímu a ušlechtilému zaměstnání vyziskují.

§ 127.

Největší ušospodaření času docílilo se ale zvláště patrně rozmnožením a zdokonalením prostředků převozních. Rychlost, s jakouž na př. na železnicích cestujeme, je příliš známa, abychom o ní mnoho psáti potřebovali; byť i u nás ještě daleko tak veliká nebyla jako na př. v Anglicku, kde tak řečené expresstrainy dělají pravidelně anglickou míli za minutu (t. j. zeměpisnou míli asi za 4 minuty), předce je podivu hodna, zvláště pováží-li se délka času, jaká se potřebuje na míli cesty s obyčejným kočárem poštovním, aneb jaká se potřebovala někdy, pokud vozy byly ještě velmi špatně zřízeny, silnice žádné a cesty plny bláta i propastí. — Nicméně bude snad zajímati čtenáře našeho, když podáme některé zprávy o rychlém jich postupu v té zemi, která i v tom ohledu, jako téměř ve všech větvích průmyslu, ostatní předčila. Jen silnice rozmnožily se v Anglii od roku 1818 do 1829 o celých sto mil; ale toto rozmnožení nepřispělo snad k rychlosti cestování ani tolik, jako jich dokonalejší zřízení a upotřebení. Porter počítá na základě úředních údajů, že toliko ve veřejných vozích (stage-coaches) na silnicích ročně

asi 10,000.000 osob cestuje, kteréž dohromady dělají délku cesty obnášející 358,295.652 mil.

Průplavy upotřebené v Anglicku (bez Skotska atd.) k převozu obnášejí víc než 2200 mil délky, ješto řeky plavné mají 1800 mil — tedy dohromady přes 4000 mil.

Roku 1844 počítalo se úřadně v celém spojeném království 988 parolodí — od kteréhož času počet ten ještě neustále roste. V tomto počtu nejsou obsaženy lodě náležející vládě. Roku 1814 byly jen 2, r. 1824 126, r. 1834 pak 462. Počet osob, užívajících prostředku toho k cestování, je nescíslný. Tak se udalo před výborem sněmovním r. 1836, že v jediném místě Blackwallu u Londýna za ten rok přešlo na parolodi nejméně 1,057.000 cestovních.

Nejpodivnější rozvoj prostředků převozních a obchodních ukazuje se nám ale v železnicích a parochodech. Roku 1801 dal parlament první akt, čili povolení k stavění železnice; od té doby zmohly setyto již tak, že všechna poněkud větší města v Anglii jsou spojena železnicemi, ano že na větší dálku možná voliti mezi dvěma i třemi téměř se stejným prospěchem. Roku 1845 vydal parlament 76 nových aktů, a počet vydaných aktů od r. 1801—1845 obnášel 247.

Ve dvacíti letech od roku 1826 až do konce 1845 představělo se v železnicích v Anglii 153,455.837 liber sterlingů. V letech od 1842—1845 v průměru 20,895.128 lib. sterl. ročně. Až do r. 1826 obnášel náklad na železnice v Britsku jen něco málo nad 1,500.000 lib. sterl. Na jediné železnici z Liverpoolu do Manchesteru byl v pololetí končícím 30. června 1839 počet cestujících 267.144 a v půlletí končícím 30. června 1845 již 615.904. Jak veliké uspořené výloh cestovních pro tolik cestovatelů, jaké uspořené výlohách pro náklad převezený — jaké u hospodaření času! — Počítalo se 1845, že na řečené železnici Liverpool-Manchesterské se uspořuje společenstvu ročně 242.750 lib. sterl., tedy bez mála $\frac{1}{4}$ milionu lib. sterl. A to je jen uspořené jednorocní na jediné železnici, mající jen 31 mil angl. — (Jedna angl. míle = asi $\frac{1}{4}$ naší neb 1524 metrů, něco více než

1 1/2 kilometru). Roku 1852 pak udával M. Chevalier délku železnic anglických na 10.500 kilometrů, která od té chvíle ovšem ještě značně vyrostla, tak že nyní může obnášeti k 8000 angl. mil. A železnice Liverpool-Manchesterská, první v Anglicku, otevřena v září 1830! V jednom časopise nalezli jsme zprávu dle údajů ředitelstva všech železnic podanou, že v roce 1849 obnášel počet cestovatelů, kteří po železnicích ve spojeném království jeli, 57,960.784. Jaký čas a jaký náklad vyžadoval by se k vykonání cesty ode všech těchto lidí úhrnkem udělané, p o obyčejných vozích a cestách!

Nechceme se tuto dále pouštěti do vypravování neocenitelných výhod společenských, politických, mravních atd., vyplývajících z tak obrovsky rozmnožených prostředků převozu pro národ anglický. Údaje, kteréž jsme tuto položili, poslouží čtenářům našim, aby jim aspoň poněkud ukázaly, jak veliké výhody hospodářské z nich národ míti musí, zvláště v ohledu zlacnění všech látek a tovarů a v ohledu času zachovaného jinému užitečnému zaměstnání.

§ 128.

Že zdokonalením prostředků průmyslních množství výrobků v zemi zhotovených nad míru se rozmnožuje a tudy k lepšímu opatření všech stavů společenstva vésti musí, již jsme svrchu pověděli. I toto nejví se nikde tak patrně, jako v Anglii, pročež zde některé příklady o ní položíme.

Obrátíme zde pozornost svou zvláště ke třem otázkám: oč summa výroby ve hlavních větvích průmyslu za posledních dob vůbec vzrostla; jak se následkem strojové výroby běžné ceny rozličných důležitých výrobků utvořily, a pak mnoho-li z úhrnku všelikých předmětů takto vyrobených pro potřebu domácího lidu v zemi podrženo bylo. Z uvážení těchto poměrů dá se o vlivu této strojové výroby na opatření a blahobyt občanstva všelikých tříd dosti dobře souditi.

Výroba vlny a vlněných látek je jedna z nejstarších a nejslovutnějších větví anglického průmyslu. Již v r. 1700

vyvážela Anglie za velikou cenu látek vlněných. V nejnovějším čase výroba a vývoz ten co do množství velice vyrostly; nepozoruje se však veliká změna v úhrnné ceně všeho vývozu vlněných látek, poněvadž zlacněním vlny a zdokonalením výroby látky znamenitě v cenách padly, tak že není výnos v celku značně větší.

Největší vývoz, kterýž se v Anglii v této větvi kdy pamatuje, byl r. 1815. Tu obnášel 1,482.642 kusů, jichž délka byla 12,173.515 yardů (po 3 stopách) a cena 9,381.426 lib. sterl. — V roce 1844 obnášela cena vývozu 8,204.836. Přívoz vlny z rozličných zemí a dílů světa byl r. 1844 65,079.524 liber, kteréž se v zemi spracovaly až na 1,924.826, které se opět vyvezly. Roku 1835 bylo fabrik zanášejících se výrobáním vlny v rozličném způsobu 1313; za 4 leta postoupil počet těchto o 132, t. j. o 10 procent za 4 leta. V roce 1835 byly při nich zaměstnány 71.274 osoby, a v r. 1839 již 86.411, což je přírostek o víc než 20 procent. (To však není počet všech lidí zaměstnaných v Anglii výrobáním vlny, anobrž jen dělníků fabričních.)

Počítá se, že výrobek vlny domácí obnášel v Anglii r. 1844 145,724.880 lib., k tomu se zdělalo vlny přivezené 63,154,698. lib., tedy úhrnkem 208,879.578 liber. V porovnání ke množství vlny jak domácí tak i cizí, spracované r. 1800, ukazuje se přírost víc než 100 procent. Zde třeba povážiti, že tento přírost se stal vedlé ohromného se rozmnožení výroby látek bavlněných, kteréž nyní tak častomísto vlny zastupují.

Výroba plát na začala se v Britanii vyvinovati s počátkem tohoto století, když se byly zavedly prádelny na len; odtud rostly výroba i vývoz náramně. Roku 1826 obnášel vývoz britskoirských pláten 36,520.000 yardů, roku 1834 byl již vyrostl na 67,834.305 yardů v ceně 2,357.991 liber sterlingů a dosáhl r. 1844 91,283.754 yardů v ceně 2,801.609.

Počet prádelen na len byl r. 1835 ve spojeném království 374 a při nich 33.285 dělníků. Roku 1839 jich bylo 415 se 43.491 dělníky.

Fabrikace hedbáví založila se asi od 25 let v Anglicku, neb co se prvé vyrobovalo v té větvi, bylo jen nepatrné. Jen něco hotovilo se pro zemskou spotřebu, ale většina spotřeby přivážela se z ciziny, hlavně z Francouz. Roku 1820 vyvezlo se za 371.755 lib. sterl., a vývoz ten vzrostl v r. 1844 na 736.455 lib. sterl. ceny. V r. 1835 počítaly se již ve spojeném království 263 fabriky pracující v hedbáví se 30.682 dělníky. Roku 1839 bylo jich již 291 se 34.233 dělníky.

Rozmnožení výroby látek bavlněných je snad nejznamenitější objev v dějinách lidského průmyslu. S počátkem tohoto století 1801 přivezlo se do spojeného království 54,203.433 lib. bavlny ke spracování; v r. 1844 již 554,196.602 lib. Cena zboží bavlněného vyrobeného r. 1801 byla 7,050.809 lib. sterl., a r. 1844 již 91,039.574 lib. sterl. Počet stavů strojových (Power-loom) vyrostl od r. 1820 do r. 1829 od 14.150 na 55.500, neb jak jiní udávají na 60.000. V r. 1833 se jich počítalo jen v Anglicku již 85.000 a ve Skotsku 15.000; dohromady 100.000. Roku 1833 počítalo se 212.800 dělnictva zaměstnaného jediné při fabrikách bavlněných, ostatních při jiných drobných a samostatných pracích toho druhu ani nepočítaje.

Roku 1835 byly v celém království 1304 fabriky s 220.134 dělníky, v r. 1839 1904 fabriky s 259.336 dělníky, z nichž 1641 měly parostroje se silou úhrnní 46.827 koní a 674 se silou vodní 12.977 koní. Rozumí se, že se stejnou měrou i výroba bavlny ve všech větvích rozšiřovala, ve předení jako ve tkaní, v barvení atd.

R. 1800 tisklo se všeho všudy: 20,621.797, r. 1830 již 347,450.299 yardů bavlny, t. j. víc než 10krát tolik. R. 1844 tisklo se jen pro vývoz o 55,971.101 yard více než 1830 vůbec. Vývoz zboží tištěného obnášel r. 1830 199,799.466 yardů, tedy zůstalo tehdá pro domácí spotřebu 147,650.833 yardů. Nechceme se pouštět do ostatních větví bavlnní výroby, kteréž se též podobným způsobem rozšířily jako na př.: fabrikace pletených látek, bobinnetů, kterážto poslední výroba sama již 150.000 až 200.000 lidem zaměstnání dává.

Mac Culloch udává ve svém *Dictionary of Commerce* cenu všech výrobků bavlněných, ročně ve spojeném království vyrobených, na 34,000.000 liber sterlingů.

Tentýž cení na rok 1844 látku surovou obnášející asi 400,000.000 liber na 19,000.000 lib. sterl., mzdy dělníkům bavlnám 16,000.000 lib. sterl., mzdy strojníkům a jiným řemeslníkům 2,666,000 lib. sterl., výdělek fabrikantů, platy za vrchní dohlídku, obchodní péče, udržování fabrik, spotřebu uhlí atd. 5,334.000 lib. sterl., tedy dohromady 34,000.000 lib. sterl. Sílu parostrojů pracujících v těchto fabrikách udává Baines ve své *History of Cotton Manufacture* na 33.000 koní a sílu vody pracující na 11.000 koní, počet vřeten na 9,333.000, počet stavů samodělných (powerloom) na 100.000.—

§. 129.

Ukázavše takto, jak veliký byl vzrost výroby v některých nejdůležitějších větvích průmyslu, musíme se ještě ptáti, jak se následkem toho ceny utvořily a v jaké míře zrustající hojnost výroby zvýšila sumu roční spotřeby národu, aneb jiným slovem, jak dalece získal národ povýšením výrobnosti ve blahobytu svém vzhledem na opatření velké většiny lidu těmito výrobky.

Pravili jsme, že cena vši výroby v bavlně ve spojeném království obnáší dle Mac Cullocha ročně 34,000.000 liber sterl., Baines ji cenil pro rok 1833 na 31,000.000 lib. st., z nichž počítá na vývoz 18,459.000 lib. st., a na domácí potřebu 12,879.693 liber sterlingů. Od toho času výroba i vývoz neustále se množily, ale následkem zdokonalené výrobnosti cena celé výroby úhrnem nevelmi se rozmnožila. Kdyby se ale látky zhotovené roku 1845 počítaly v té samé ceně jako r. 1833, musela by se cena výroby bavlní v r. 1845 počítati na 61,435.473 sterl., odrazil-li se od toho cena vývozu 26,119.331 lib. sterl., zůstává pro domácí spotřebu za cenu 35,316.142 lib. sterl., což je ovšem proti r. 1833 postup veliký. Cena látek ve vlasti pro domácí spotřebu podržených není ovšem ve skutečnosti tak veli-

ká, poněvadž zároveň s rozmnožením výroby klesla, a však množství výrobků nyní spotřebovaných je v skutku v témž poměru k sumě výrobkův tehdejších spotřebovaných, jako ceny tyto k cenám tehdejšími. Roku 1833 vyvezlo se 496,352.096 yardů plátna bavlněného v ceně oznámené úředně 12,451.060 liber sterl., a roku 1844 1,046,670.827 yardů v ceně 17,612.146 lib. sterl. Z čehož by vysvítalo, že v tom krátkém čase cena 1 yardu plátna bavlněného se 6 pence na 4 pence, to jest o celou třetinu klesla.

Cena látek hedbávných spotřebovaných ročně ve spojeném království obnáší nyní 12,000.000 lib. sterl., a to za tovar jak domácí tak i cizí výroby; r. 1800 obnášela tato spotřeba sotva 4. díl té ceny.

Těž podobné rozmnožení domácí spotřeby je vzhledem látek vlněných a lněných; jen že v těchto větvích množství výroby a spotřeby tak určitými čísly udati nelze, poněvadž se ani množství spotřebované surové látky tak dobře nezná, ješto ona je plodinou domácího hospodářství, bavlna však a hedbáví z ciziny se přiváží a následovně skrze celnice prochází, a pak též proto, že tento průmysl na mnoze v domácnosti vyrobuje a na velká střežiště tak pevně vázán není, tudý také tak snadno se přehlédnouti nemůže jako onen.

Musíme však se ještě zmíniti o článku výroby, předležitém jak pro sám průmysl tak též i pro spotřebu v rolnictví a domácnosti. Jest to železo. Jakkoli se vůbec ví, že vývoz železa a oceli anglické, strojů a kotlů atd. je velmi důležitý, předce je velmi nepatrný v poměru k tomu, co se jich v zemi spotřeboje.

Výroba železa obnášela ve spojeném království r. 1806 258.000 tůn a r. 1844 1,400.000 tůn, vývoz tovarů železných: r. 1806 4,629 tůn a r. 1844 940,302 tůn; podrženo pro domácí spotřebu: r. 1806 243,857 tůn a r. 1844 940,302 tůn. Přitom cena železa neustále padá. Železo v šínách stálo v Glasgově: r. 1836 6 lib. 13 shil. tůna, r. 1840 3 lib. 18 shil. tůna a r. 1843 2 lib. 5 shil. tůna. Tůna litého železa stála v Liverpoolu r. 1806 17 lib. 10 shil. a r. 1845 6 lib. 10 shil.

Těž podobně veliké rozmnožení spotřeby znamenati ve výrobcích měděných.

Výroba mědi obnášela v tůnách:

r. 1801	6318,	z toho	podrželo	se pro	domácí	spotřebu	1493,
r. 1820	8127,	„	„	„	„	„	2020,
r. 1840	12022,	„	„	„	„	„	7096.

§ 130.

Z toho všeho vidí se, kterak každým rokem z hojně výroby netoliko vůbec ale i poměrně víc a více pro domácí spotřebu se zachovává, a že domácí spotřeba výrobků všeho druhu mnohem silněji roste než počet obyvatelstva; z čehož se neklamně souditi musí, že jsou lidé působením průmyslu každým rokem všelikými potřebami hojněji opatřeni, že všeobecné bohatství a blahobyť lidu v Anglii neustále roste.

Neboť netřeba zajisté dokazovati, že při tak náramném rozmnožení výrobků na každý štat, na každého člověka byt i nestejná aspoň nějaká a vždy větší část těchto výrobků k rozmnožení jeho poživů přijíti musí. Ceny všech druhů výrobků neustále klesají, tak že každým rokem se musejí přiblížiti o jeden stupeň chudým třídám lidu a státi se jim víc a více dosažitelnými. To stálé klesání cen mohli bychom dokázati nescíslnými doklady. Jeden z nejzajímavějších je tento: Loď, kteráž je jako obydlí lidské, a mimo to k rozličným potřebám plaveckým, obchodním, vojenským atd. zřízena býti musí, kteráž tedy k úplnému vypravení svému přerozmanitých výrobků všeho druhu potřebuje, může dobře sloužiti za měřítko, kterak ceny rozmanitých výrobků v rozličných dobách stojí neb stály. Úplné vypravení loďi se 74 děly a na 1706 tůn stálo dle údajů úředních: roku 1805, 62.430 lib. šterl. a r. 1836 jen 44.748 L., 4 shil., 4 den. Nechceme zde více příkladů uváděti, připomínajíce toliko, co jsme o cenách již svrchu pověděli, tam totiž kde jsme mluvili o rozmnožení výroby anglické. Cena zboží vyvezeného v rozličných větvích buď málo neb nic se nezvyšuje, ba ča-

sem i padá, ješto množství vývozu každoročně u veliké míře roste. Tak obnášel vývoz tkanin bavlněných:

roku	liber	a jich cena lib. sterl.
1827	365,442.804;	12,948.035
1832	461,045.503;	jen 11,500.630
1833	496,352.096;	12,451.060
1836	637,667.627;	17,183.167
1838	690,007.622;	15,554.733
1839	731,450.123;	16,378.445
1844	1,046,670.823;	17,612,146

Jaký to rozdíl v poměrech přírostu výroby z jedné, a ceny z druhé strany; ješto množství vyvezených výrobků (berouce rovná čísla) od 365 mill. lib. na 1,046 mill. lib., tedy asi třikrát tolik vystoupilo, povznesla se cena jich jen od 12 mill. liber na 17 mill., tedy jen o 5 mill. čili jen o $\frac{5}{12}$, tedy ani ne o celou polovici; to jest, cena téhož množství výrobků je nyní 6krát menší. Tak velice padla teda tržní cena těch výrobků od r. 1827 do r. 1844.

Podobné úkazy spatřují se i v jiných větvích výroby.
Tak bylo vyvezeno z Anglicka:

	roku	množství:	v ceně lib. st.:
plátna	(1827	55,132.189 kusů	2,057.351
	(1844	91,283.754 „	2,801.675
po kusech	(1827	1,851.946 kusů	4,565.370
	(1844	2,864.727 „	6,104,696
po yardech	(1827	6,460.094 „	540.915
	(1844	26,940.170 „	1,824.808
železa a ocele	(1827	92.313 tun	1,215.561
	(1844	458.745 „	3,193.368
mosazných a mědě- ných výrobků	(1827	147.222 centů	786,955
	(1844	388.882 „	1,736.545
nástrojů železných	(1827	249.152 „	1,394.881
	(1844	451.043 „	2,179,087

	roku	množství:	v ceně lib.st.:
skla	(1827	224.497	centů 525.715
	(1844	292.875	„ 362.626
věcí hlíněn., porce- lán., kameněn. atd.	(1827	34,638.366	kusů 439.032
	(1844	64,030.962	„ 766.910
koží	(1827	1,402.785	liber 294.815
	(1844	2,931,769	„ 365.999

§ 131.

Takové je padání ceny ve všech hlavních částech lidského průmyslu, zvláště v oněch výrobcích, kterýchž lidé nevyhnutelně aneb aspoň tuze k potřebám svým vyhledávají. Též podobné snížení ceny mohli bychom ukázati i v jiných větvích, kteréž se vyhledávají jen k životu nádhernějšímu. Musíme zde ještě připomenouti, že zde udané ceny látek uvedených nejsou ceny tržní, ale ceny ustanovené na úřadech celních dle normy vydané k tomu již r. 1790. Že tato norma vždy se skutečností srovnávati se nemůže, zvláště pak již ne za našich dob, snadno se domyslíti.

Roku 1814 byla cena vývozu bavlněných výrobků dle spočtění úředního 17,000.000 lib. st., ale jeho běžná čili pravá tržní cena byla 20,000.000 liber sterl. Naopak ale 1837 byla cena úřední 51,000.000 lib. st., cena skutečná jen 20,000.000 lib. st. Cena úřední vzrostla teda v tom čase o 34,000.000 lib. sterl., cena skutečná jen o 500.000 lib. st. Veškerá cena všeho vývozu britského byla roku 1815 úředně 42,000.000, skutečně 52,000.000 lib. sterl.; roku 1841 úředně 102,000.000, skutečně 51,406.000 lib. sterl. Cena skutečná všeho vývozu tedy v celku něco padla přes náramné rozmnožení skutečného vývozu ve všech větvích. — Na tuto okolnost musí se tedy bráti patřičný ohled, má-li se v pravdě poznati, jak velice vlastně ceny všech výrobků v zemi klesly.

Že ale takovým snížením cen, kteréž velký strojový průmysl právě ve výrobcích k životu nejpotřebnějších způsobil (zvláště pováží-li se ještě, že je ona část výrobků, kteráž v

zemi zůstává, ve skutečnosti ještě mnohem větší), většina obyvatelstva t. j. právě chudší, pracující lid náramných výhod pro blahobyt svůj tělesní nabývati musí, toho zajisté netřeba dokazovati.

§ 132.

Jsouť ale mnozí, jenž se domnívají, že je v Anglii velké množství boháčů, kteří nic nepracující jenom v pohodlí sobě hoví, jak říkáme jen z mozolů ubohého pracujícího lidu živi jsouce. A však ve skutečnosti tomu není tak: z počtův úředních ukazuje se, že je přes náramné bohatství země té počet darmochlebů a vzácných zahalečů tam menší než v jiných, chudších zemích; neboť tlak činnosti a snažení ku předu jsou tam tak mocny, že každý buď duševní buď tělesní prací přičiniti se musí, aby v řadě společenské na nižší stupeň neupadl a mezi chudé nepřišel, což by se mu ovšem stalo, kdyby, ješto bohatství ostatních neustále prací se rozmnožuje, svoje ničím nerozmnožoval aneb dokonce nevýrobně trávil. Dle sečtení od r. 1831 bylo v Anglicku mužů dospělých přes 20 let 5,812.276.

Z těch bylo zaměstnáno:	rolnictvím	2,470.111
„ „ „	tržbou a průmyslem	1,888.768
„ „ „	jinou prací nerolnickou	698.588
„ „ „	domácí službou	132.811
Bankérů, kněží, učených, advokátů a t. d.		275,904
	Tedy bez zaměstnání	346,094

To jest méně než 6 ze sta, a mezi ty musí se počítati mimo lordy, pensisty, rentiery (t. j. z úroků z peně a státních papírů žijící) také všickni staří lidé k práci neschopní, mrzáci, žebráci atd.

V roce 1841 byly téměř ty samé poměry, jen že bylo ještě méně lidí bez zaměstnání, totiž jen 270.482. Týmž časem obnášel počet mužů nad 70 let starých 236.037. Z toho dá se souditi, že mezi oněmi nezaměstnanými je velmi mnoho takových lidí, kteří po pracovitém životě ve stáří zaslouženého pohodlí požívají.

§ 133.

Tam, kde tolik lidí pracuje, kde výrobnost jednotlivých tak podivuhodně postoupila, kde je tolik látek a kapitálů, musí býti bohatství národní, to jest summa výrobků a tudy i poživů společenských, též neslýchaně veliká. A tomu je skutečně tak; bohatství, nádhera a obih společenstva anglického jsou tak veliké, že se mu v tom žádný jiný národ rovnati nemůže a že je těžko představití si to daleko rozšířené, ba nesmírné množství společenských poživů, kdožkoli toho na vlastní oči neviděl.

Výrobnost společenstva anglického vzrostla dle počtů mužů hodnověrných a věci té znatelů tak velice, že jeden dělník průmyslní nyní nejméně tolik vyrobí, co před 50 lety 250 dělníkův.

Ješto se ale počet pracovníků průmyslních rok od roku množí, jaké to rozmnožení společenského bohatství! Stroje, mezi nimiž mnohé takořka samodělné, dělají nyní v Anglicku práce za 600,000.000 lidí. Jaké to ulehčení pro lidi! Jaké to množství výrobků! Počítá-li se na všech britských ostrovech asi 27,000.000 obyvatelů, což by se musilo státi, aby na každého Angličana ze vší výroby tolika millionů neživých pracovníků strojových, byť i rozdělení výrobků těch bylo sebe nestejnější, aspoň nějaká část nepřípadla!

Takové jsou výsledky velkého průmyslu, jak jej vidíme, na příklad v zemích, kde se mocněji vyvinuje.

Vážíce všecky tyto jeho prospěchy u porovnání se v šemí jeho nedostatky a vadami, jichž ostatně nikterak zapíratí nemíníme, spravedlivě a bez předsudků, nespatriili jsme a nevidíme obraz tak smutných barev, jak by jej někteří rádi před oči naše postavili. Nezavírajíce očí svých před žádným zlem kteréž kroky velkotvárné výroby následuje nebo provází, nenašli jsme předce nic, co by naši důvěru v neustálý postup člověčenstva zviklalo, alebrž právě v tom ohromném rozvoji, v tomto ve služebnost naši uvedení tolika prvé neznámých sil, vidíme jeden z nejpatrnějších důkazů tohoto po-

stupu. Pozorujeme ovšem, že ačkoli prospěchové z rozmnožení výroby u velké míře nižším třídám lidu přirůstají, předce rozčáštění statků pozemských není posud tak stejné jak by se práti mohlo. Vidáme ovšem, že právě ti, kteří nejvíce k výrobě této přispívají, bývají na mnoze jen dosti chartrně opatření těmito statky, jež příčinlivostí a setrvalostí svou zhotovili, ješto jiní v pohodlí a nečinnosti sobě hovíce, pouze na základě jmění neb kapitálu svého všech statků dostatek požívají: nicméně poznáváme též, že se každým dnem víc a více vyplňuje mínění velikého mistra národno-hospodářské vědy Adama Smitha, kterýžto praví: „U národů vzdělaných a květoucích je výsledek vši práce společenské, byť i mnozí lidé nic nepracujíce předce desatero- ba sto-násobně tolik vyrobené práce ztrávili, kolik jí veliká většina dělníků ztráví, úhrnkem vždy tak veliký, že jsou všickni občané v celku hojně opatření a že dělník z nejnižší a nejchudší třídy, pakliže je strídmy a pilný, větší míru potřeb a poživů tohoto života ztráviti může, než si divoch kdy opatřiti dovede.

„Ovšem že divoch aneb vůbec úd národu necivilizovaného nemůže tisícerych věcí dosíci, ješto jen pokročilý průmysl vyvésti dovede, a při národu neprůmyslném jest úhrn statků společenstva tak malý, že i bohatí jen málo co mají a žeby i nejstejnější rozčáštění mezi občany neopatřilo nikomu dostatek, kterýž se dá docílití jen hojnou výrobou. Ta pak by se vždy umenšila rychle, jak náhle by se sáhlo na ony hlavní páky, strojnictví totiž a svobodnou soutěž či konkurenci, jimižto se pozvedla, aneb dokonce na zásadu vlastnictví samu, na níž stojí a se zakládá. Byť i rovnost a stejnost při rozčáštění statků nepokračovala stejným krokem s hojností výroby jejich, vždy předce pokračuje, a v celku množí se postupem oné, neustále též blahobyť veliké většiny lidu.“

§ 134.

Byloť by ovšem mnohým údům a stavům společenstva lépe, kdyby ten směr ke stejnému rozčáštění stat-

ků a ke spravedlivému jimi všech původců jejich podělení, směr to, kterýž ovšem ve průmyslu leží, stejnou měrou pokračoval jako druhý jeho směr vedoucí k rozmnožení výroby, kterýž tak divotvorně ku předu kráčí. Uznáváme celou důležitost této otázky, věduce dobře jak mnoho na spravedlivějším čili stejnějším rozčástení statků záleží; uznáváme, že jest to k vůli blahobytu lidu i k vůli bezpečnosti společenstva samého velmi žádoucí, aby i vlády i badatelé naší vědy o prostředcích, jimiž by se řečený směr bez převratů a záhubných novot zrychlití dal, pilně přemýšleli. Doufáme, že se takovéto prostředky v skutku naleznou, ano i zřízení samo a stav našeho společenstva dává nám naději, že přílišné a nespravedlivé nerovnosti v sobě na delší čas nesnese a že při obrovském rozmnožení statků vždy slušná část připadnouti musí těm, kteříž práci svou nejvíce k vyrobění jich přispěli. Byť i společenstvo naše v sobě mělo mnohé rozdíly stavů, předce nejsou tak veliké, tak příkré, ani stejnému rozčástení již samým ústrojím svým tak protivné, jako společensko-politická zřízení dávno-věkosti; přirovná-li se k těmto naše nynější zřízení, může platiti za rovnostné a demokratické.

Za starodávna, za dob Periklových a Caesarových byloby náramné, našim časům podobné rozmnožení výroby, kdyby i zázrakem nějakým náhle bylo nastalo, rozličným stavům společenstva tehdejšího méně stejně prospělo než za našich dob. Zvláště veliká většina lidu, celá takměř třída pracující byla by z toho tehdáž mnohem méně získala než nyní, ba takořka zhola nic; neboť právě tato třída byla tehdá v otroctví, beze všeho vlastnictví, beze vši svobody, sama jen jako část statků svých pánů, svobodných to občanů.

Nyní ale je stav společenstva ovšem jinaký, lidu mnohem příznivější, a rozdělení tak nestejně, jako tehdáž nutné bylo, je nyní již pouhou nemožností. Působením osvěty, hlavně pak mocného podporovatele jejího, křesťanství, bylo otroctví zrušeno. Po osmnácte set let rozhostilo a zakořenilo se mezi národy blahodárné učení evangelické o bratrství všech lidí, a ony vědomosti, jimiž nyní všelikých statků nabyti mož-

ná, kteréž náleží mezi nejhojnější prameny vši výroby, nejsou nyní již více ve výhradném držení některých pánů, nebo jen výsadou jednoho stavu. Ony a darové ducha, jež Bůh stejně rozdělil mezi všemi stavy, pak svoboda tržby a průmyslu, kteráž jest nevyhnutelnou podmínkou mocného lidských statků rozmnožování, pojišťují nám přecházení statků z jedné rodiny do druhé, z jednoho stavu do druhého, a dávají člověku naději, že žádné nakupení statků u jednotlivců, žádné jich příliš nestejně a nespravedlivé rozdělení, byť se i na čas státi mělo, dlouhého trvání míti nemůže. Konečně i to tak řečené tyranství kapitálu, na něž se často stížnost vede, není tak nevývratné, jeho moc není tak výhradná jak se zdá, asociace může výhradnou jeho vládu snadno překotiti, a právě nejobrovštější podniky naší doby jen touto byly vyvedeny; krom toho dostává kapitál mocného soupeře v kapitálu a bohatství ducha. Cena tohoto a moc jeho roste neustále ve světě veřejném, ano platí ve společenství téměř již více než veliké jmění neb slavný rod; ba i v průmyslu samém nabývá vždy větší hodnoty a dostává cenu abych tak řekl tržní, podobnou jiným statkům. Schopný průmyslník vkládá časem do spolku k zaražení továrny neb jiného závodu průmyslního toliko schopnost svou, kteráž se tu bere ve stejné hodnotě a ceně jako statky a kapitály druhých společníků, kteříž nemají snad nic jiného, co by do spolku vložili než právě tyto.

A ne jeden muž z nízkého, chudého rodu pošlý, kterýž není ani šlechtic ani velký boháč, kterýž není nic, než pouhým učencem nebo poslancem sněmovním nebo časopiscem, mívá nyní zvláště u vzdělanějších národů západní Evropy ve všech bězích veřejného života, ve přetvarech států a společenstva lidského časem větší moc a působení než kterýkoli boháč nebo kníže, neřku-li větší než snad mnohý král. Takovéto úkazy poskytují nám upokojení, že všeliké statky nemohou býti a zůstati rozděleny tak nestejně, ani tak výhradně pro jisté třídy společenstva zachovány, jako byly za starodávna nebo za středního věku; to vše nás ubezpečuje též že opravy průmyslu, že všecka dobrodiní, všecka bohatství, jež

nám tento udílí aneb slibuje, vždy více, vždy stejněji všemu lidstvu a všem třídám jeho budou prospívati.

Pročež mohou všickni, y jichž srdci plápolá láska k bližnímu a touha pomoci všem lidem stíženým tělesnými nedůstatky, netoliko beze strachu před křivdou a beze všech rozpaků, alebrž i s plnou důvěrou v budoucnost, za cíl činnosti a podpory sobě vystavili všestranný rozvoj výrobní síly společenstva.

Hlava X.

Úvahy o namítkách proti blahodějnosti a dostatečnosti neustále rozmnožované výroby.

§ 135.

Na základě zkušenosti a po uvážení všech výsledků novověkého průmyslu neváháme teda uznati sesílení výrobnosti lidské za nejmocnější podporu blahobytu a svobody veliké většiny lidu, zvláště pak lidu pracujícího; toto naše mínění však není bez odporu, ano činí se proti němu mnohé namítky jichžto důležitost dobře uznáváme, pročež také jich ohledání docela pominouti nechceme; nemohouce ale pro meze jež jsme spisu svému vytknuli o všech pojednati, hodláme v uvážení vzíti aspoň dvě z nejhlavnějších, kteréž se častěji slychají, a z nichž jedna na částečné nedostatečnosti druhá pak na přílišnosti výroby se zakládá.

První nám praví: nedá se ovšem zapříti že síla výrobní člověka v některých větvích průmyslu velice se zmáhá; jsou však jiné velmi důležité větve výroby, kde se to rovnou měrou neděje ba kde postup důmyslu lidskému tak lehce povůli není a nikdá nebude. Co nám platno rozmnožiti výrobu v bavlněných, železných výrobcích, byť by i tisíckráte, nedovedemeli rozmnožiti výrobu i v těch větvích které nám po-